

Mult mai numeroase sunt completările pe care J. Peters le face aparatului critic. Acolo unde Gemoll indicase adesea numai familia de manuscrise sau codicele a cărui lectiune o preferase, noul editor a sușlinit lipsa celorlalte lectiuni, folosind în acest scop aparatul altor ediții, în primul rînd pe acela al ediției lui E. C. Marchant (Oxford, 1910).

Operă de pietate discretă și de rigoare științifică, noua ediție a *Cyropediei* lui Xenofon contribuie la menținerea prestigiului meritat de care se bucură Biblioteca teubneriană.

Nicolae-Șerban Tanașoca

XÉNOPHON, *L'art de la chasse*. Texte établi et traduit par Edouard Delebecque, Paris, Les Belles Lettres, 1970, 161 p.

După ce în 1950 oferise filologilor clasici, în colecția Guillaume Budé, ediția tratatului *Despre echitație* a lui Xenofon, profesorul Edouard Delebecque, de la Universitatea din Aix-Marseille, publică anul acesta, în aceeași colecție, ediția unei alte opere a lui Xenofon, clasată în categoria *Scripta minora* : tratatul despre arta vinătoriei.

Micul tratat, care a cunoscut pînă acum șapte ediții critice (ultima în 1937, datorată lui G. Pierleoni), a pus în fața filologilor multe probleme dificile privind autenticitatea, datarea, titlul, ca și stabilirea textului. Ediția de față încearcă să găsească soluții tuturor acestor probleme.

Reluînd ideile din mai vechiul și amplul său studiu *Essai sur la vie de Xénophon*, E. Delebecque socotește problema autenticității tratatului o falsă problemă, care a făcut să curgă prea multă cerneală. Studiul atent și amănunțit al cărții îl impune ca autor sigur al ei pe Xenofon. Argumentele sunt următoarele :

— în toate celelalte opere ale lui Xenofon se găsesc numeroase pasaje referitoare la vinătoare, ceea ce ar indica un om pasionat și priceput, capabil să scrie un tratat pe această temă ;

— în peisajele naturale descrise în carte se poate identifica mediul rustic din Pelopones, unde se află Xenofon în perioada scrierii tratatului. Acest argument nu se pare hazardat, căci lipsește în text o mențiune expresă care să permită identificarea sigură a cadrului natural din Pelopones. Pe de altă parte, lectura cărții demonstrează că nu este vorba de peisaje naturale în care să se poată recunoaște un loc sau altul din Grecia, ci numai de un cadru natural, evocat în mod general și impersonal, în strînsă legătură cu cerințele subiectului ;

— atacurile împotriva sofisitorilor și a politicienilor ambițioși, care fac obiectul capitolului XIII, neașteptat în economia generală a cărții, pot fi ușor explicate dacă le legăm de viața lui Xenofon.

Acceptîndu-l pe Xenofon ca autor al tratatului, singura problemă care rămîne de discutat, după E. Delebecque, este cea a datei la care a fost scris. Pornind de la o anumită neglijență a stilului, exegetii anteriori afirmă că — în cazul în care lucrarea aparține lui Xenofon — ea nu poate fi decit o operă de tinerețe. E. Delebecque o socotește, dimpotrivă, o operă de maturitate, justificind caracteristicile stilului prin tonul familiar, didactic, cu care autorul se adresează tinerilor, în primul rînd fiilor săi Gryllos și Diodor.

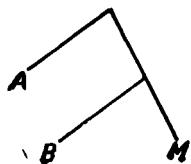
Textul ediției a fost stabilit prin colaționarea — în fotocopie — a trei manuscrise care păstrează cel mai bine textul :

1) Vaticanus Graecus 989, datând din secolul al XIII-lea (B). Din manuscris lipsește capitolul I.

2) *Marcianus Graecus* 511, datând de la mijlocul secolului al XIV-lea (M).

3) *Vindobonensis phil. gr.* 37, datând din secolul al XVI-lea (A).

Stemma celor trei manuscrise este simplă :

E. Delebecque arată că stabilirea textului pe baza acestor manuscrise este dificilă, deoarece nici unul nu oferă un text foarte sigur. Manuscrisul A, care pare a fi cel mai bun în acest sens, are defectul de a fi fost copiat de o persoană care nu cunoștea limba greacă și care, neputind citi corect sau înțelegându-se în abrevieri, a scris cuvinte care nu au existat niciodată.

Alături de cele trei manuscrise a fost utilizat în prezentă ediție și papirusul de proveniență necunoscută P. Reinach 78, datat după grafie în secolul II, papirus care conține un fragment din capitolul XIII (paragrafele 5—14) și ale cărui lectiuni confirmă textul manuscrisului B.

În fine, s-a ținut seama și de tradiția indirectă, tratatul lui Xenofon fiind citat de mulți autori antici sau mai noi. Dintre aceștia cel mai util este Arrian, care a concentrat în cartea sa despre vinătoare pasaje întregi ale înaintașului său.

Cu toate conjecturile făcute de editorii anteriori, rămân treizeci de pasaje lipsite de sens sau cu un sens foarte vag. Este meritoriu efortul lui E. Delebecque de a propune pentru fiecare din cele treizeci de cazuri o corecție originală, marcată în aparatul critic prin *ego*. Din păcate însă, multe dintre acestea sunt discutabile.

Vom încerca în cele ce urmează o apreciere critică asupra celor mai importante dintre ele. Ni se par acceptabile conjecturile :

cap. I, 13-A : ἀμα ὀνομαστοί	corectând pe ἀπαντες μεστοί
cap. II, 9 : ἐνεκα θήρας	„ „ ἐν ἐκατέροις
cap. IV, 3 : πλάνας	„ „ πλευράς
cap. IV, 15 : ἀργὰ σιμά	„ „ ἐργάσιμα
cap. V, 32 : διώκηται	„ „ ἀλίσκηται
cap. VI, 19 : ἐπιθέουσας	„ „ ἀπιθούσας
cap. VI, 10 : ἦ	„ „ ἦ
cap. VII, 9 : θέλωσι πω ἰχνεύειν	„ „ θέλωσι sau ἔλθωσι τῷ ἰχνεῖ
cap. X, 7 : λίνοις	„ „ ψιλοῖς

Considerăm discutabile următoarele conjecturi :

cap. III, 3 : ἀφιστάμεναι τοῦ ἥλιου corectând pe ἀφιστανται τὸν ἥλιον. Schimbarea modului verbului nu este, după părerea noastră, necesară, căci nu se încadrează în ritmul normal al frazei, unde verbele sunt la indicativ prezent legate prin conjuncția καί.

cap. V, 12 : τοῖς νεογνοῖς sau τοῖς νεαροῖς corectând pe τῆς νυκτὸς. O corecție istorică și aparent logică, dar pe care contextul nu o suportă, căci nimic nu îndreptășește să se vorbească acolo despre puții de iepure. Ea a fost, probabil, determinată de faptul că paragraful următor se referă la puții de iepure.

cap. VI, 5 : ἔστιν ἄς πρὸς corectând pe σκοτεινὰς ροῦς. Corecția forțează din nou ritmul frazei, întrerupind cursul ei normală (este vorba de înșirarea locurilor unde se pot întinde plase pentru vinat).

cap. V, 20 : ὑπ' ἀτῶν corectind pe ὑπ' αὐτῶν. Corectura conduce, după părerea noastră, la un sens ilogic. În paragraful anterior 19 se spune clar că, atunci cind aud lătrat de cîine, iepuri fug de locurile dinspre care se audă lătratul. Paragraful imediat următor, cel în care s-a efectuat corectura, continuă : „uneori chiar fără să audă un lătrat, ci numai *crezind că aud sau ascultind de un indemn interior* (de instinctul primejdiei) iepurii...”. Corectura lui E. Delebecque dă sensul : „uneori chiar fără să audă un lătrat, ci numai *crezind că aud sau încrezîndu-se în urechi* (???) iepurii...”. Cum se pot încrede iepurii în urechi dacă nu aud nimic? De aceea corectura lui Schneider ὑφ' αὐτῶν care conduce la sensul logic al frazei, menționat mai sus, ni se pare mult mai bună.

cap. VII, 10 : ταῖς κωσίν sau ταῖς ἀμα κωσίν corectind pe ταῖς ἀρκυσίν. Preferăm acestei corecturi, oarecum căutată, pe cea mai firească, aparținind mai multor editori anteriori : ἔχεσιν cap. VI, 25 : ἀποτέμνῃ corectind pe ἀποτελενῃ. Considerăm corectura inutilă, chiar greșită, deoarece textul se referă la un iepure care stă ascuns și care, găsit de cîini, poate fi omorât pe loc. Or, ἀποτέμνῃ avînd sensul : „taie calea cuiva care fugă”, nu se încadrează în context.

cap. IX : 5, ἔλπισας πως ζτι ζῆν sau ἔπιζην corectind pe πιέσας ὡς ἐπὶ γῆν. Din nou o corectură căutată. Cea anterioară, aparținind lui Schneider πιέσας ἔσωτὸν ἐπὶ γῆν, care respectă mai mult textul oferit de manuscrise, ni se pare mai bună.

cap. XI, 4 : περιθέσει corectind pe περιθέουσι. Credem că e mai legitim prezentul decit viitorul, verbele cu care περιθέσει este pe același plan sintactic fiind la prezent.

În fine, pasajul de mai mare întindere din cap. V, 15, lipsit în manuscrise de sens : ἀναθεν δοτ θὲ μὴ ἔρχονται corectat de profesorul Delebecque în ἀντ' ἐν δοτις δρμῃ ἔχονται nu capătă nici prin aceste prea multe îndreptări un sens lîmpede, lucru reflectat și în traducere.

O altă problemă pe care o ridică editarea acestui text este existența în manuscrise a unui versiuni duble a capitolului I, referitor la originile și mitologia vînătorii. Manuscrisul A redă o versiune mai scurtă decit celelalte, versiune ce pare redactată pe seama versiunii lungi, deci este posterioară acesteia. Editorii anteriori lui G. Pierleoni (ediția 1937) au socotit că textele trebuie contaminate pentru a obține o versiune apropiată de cea originală. Respingînd pe bună dreptate un asemenea procedeu, Pierleoni a fost primul care a publicat textele în paralel, căci totul arată că ele n-au fost redactate nici la aceeași dată, nici în același spirit.

Urmînd exemplul înaintașului său, profesorul Delebecque editează în paralel cele două texte, notind — ca și acesta — cu sigla A versiunea scurtă (vers. A) și cu sigla Σ versiunea lungă. Se propune însă pentru explicarea acestei duble versiuni o ipoteză argumentată neconvincător. Argumentul esențial pentru acceptarea lui Xenofon ca autor al ambelor texte este, după profesorul Delbecque, faptul că în multe opere ale lui Xenofon putem depista pasaje întregi, ușor remaniate, copiate din operele anterioare¹. Ne întrebăm însă dacă într-adevăr se poate stabili o legătură logică între faptul că în opere diferite ale aceluiași autor există pasaje identice — lucru explicabil probabil prin faptul că scriitorul se ocupă de situații identice sau similare — și dubla redactare a unui capitol din aceeași operă.

Motivele invocate pentru a justifica remanierea textului conving tot atît de puțin. Observînd că remanierea oferită de versiunea redusă A merge în sensul micșorării importanței rolului eroilor și al sporirii importanței zeilor, în special a lui Apollo și Artemis, în mitologia vînătorii, editorul încearcă să explice acest fapt printr-un moment din viața lui Xenofon. În anul 400, în timpul expediției „celor zece mii”, strategii realizaseră o sumă de bani din vînzarea prizonierilor, sumă din care au promis o parte ca ofrandă zeilor Apollo și Artemis. Xenofon nu și-a putut îndeplini promisiunea și de aceea schimbarea sensului capitolului I ar fi un fel de ispășire a păcatului față de cei doi zei. Avem impresia că ideea care stă la baza lucrării *Essai sur la vie de Xénophon*, aceea de a explica opera prin viața autorului, este aici

¹ Vezi *Introducerea*, p. 43.

Impinsă peste limitele acceptabilului, Delebecque ajungește să vadă legături de cauzalitate și acolo unde ele nu pot fi decit cu greu admise.

Cîteva cuvinte în legătură cu titlul tratatului. Manuscrisele oferă două variante. Manuscrisul A Κυνηγετικό, manuscrisele B și M Κυνηγετικός. Editorul îl preferă pe acesta din urmă, indicat de altfel și de cîțiva autori antici. Subînțelege însă pe lîngă el substantivul ἀνήρ. Sensul ar fi: „Specialistul sau amatorul de vinătoare cu cîini”. Cum este însă prea greoi pentru a fi redat în franceză și, pe de altă parte — aşa cum mărturisește chiar editorul —, nu acoperă întregul conținut al cărții, făcînd un compromis, profesorul Delebecque îl traduce: *L'art de la chasse*. Credem că dificultatea s-ar fi putut rezolva mai ușor admîșînd drept complinire pe lîngă Κυνηγετικός substantivul λόγος (tratat), mai ales că această complinire figurează în micul dicționar tehnic care însoțește ediția, la pagina 141.

Traducerea franceză, publicată în paralel cu textul grec, este foarte clară, plăcută chiar, rezolvînd abil dificultățile tehnice ale textului. Notele explicative, mult mai numeroase decit au de obicei textele publicate în această colecție, sunt un prețios sprijin pentru cititor.

Anexele care cuprind: note complementare, o bibliografie indicînd lucrări generale de cinegetică, dicționare, lucrări care au ca obiect direct tratatul lui Xenofon, un excelent dicționar de termeni tehnici, precum și cinci desene ale plaselor sau capcanelor de vinătoare, sporesc valoarea ediției, făcînd-o totodată mai ușor de consultat.

Emanuela Popescu

POLYBE, *Histoires* (livre I et livre II). Texte établi et traduit par Paul Pédech. — Paris, Les Belles Lettres, 1969—1970. LXX—137 & 123 pagini în 16° (în cea mai mare parte duble) + 5 hărți afară din text.

Despre contribuția lui Paul Pédech la mai buna cunoaștere a operei lui Polibiu s-a mai vorbit în paginile revistei noastre, fie în legătură cu masiva teză despre *Metoda istorică a lui Polibiu* (Studii clasice, IX, 1967, p. 350—354), fie cu prilejul apariției primului volum al ediției în curs de pregătire și care cuprindea cartea a XII-a (Studii clasice, V, 1963, p. 388—390). S-au arătat atunci meritele deosebite ale învățatului francez ca exeget al gîndirii istoricului din Megalopolis, s-a pus în lumină și împrejurarea că noua ediție bilingvă (prima, în Franța, după ediția lui Dübner din colecția Didot, apărută în 1839) venea să umple o lacună regretabilă, chiar dacă anevoie de înplinit.

Pentru un cercetător care închinase ani de ostenele și o lucrare impunătoare explicării concepției istorice a lui Polibiu, era întrucîntva de așteptat să-și înceapă ediția cu fragmentele cărții a XII-a, deosebit de prețioase pentru cunoașterea chipului cum autorul *Istoriilor* își înțelegea menirea (fără să mai vorbim de luminile pe care — în lăuriile sale de poziție față de contemporani și înaintași — acesta le aruncă asupra reprezentanților celor mai caracteristici ai istoriografiei elenistice). Acest punct din program odată realizat, tot atît de firesc era și ca pregătirea ediției să reîntre în făgăsu-i normal și ca, de-aci înainte, publicarea unei opere atît de vaste să se desfășoare în ordinea firească a conținutului.

În asemenea condiții ni se prezintă deci, la un scurt interval, edițiile însoțite de traduceri ale cărților I și a II-a. Cu acest prilej, se oferă cititorului studiu introductiv care nu-și găsise loc în fruntea fragmentelor din cartea a XII-a, precum și deslușirile indispensabile cu privire la constituirea textului și modul de întocmire a ediției.

Venind după cartea din 1964, studiul despre *Polibiu: omul și opera*, care deschide primul din volumele semnalate astăzi, nu putea cuprinde decit o prezentare concisă a rezultatelor obținute de autor la capătul unor lungi și minuțioase analize, în ce privește fie forma